

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94 (477.8) «1900 – 1917»

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-40-34-42>

Ярослав Цецик

Національний університет водного господарства та природокористування

кандидат історичних наук, доцент (Україна)

e-mail: slavatsetsik@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2527-2155>

Researcher ID : E-8054-2019 <http://www.researcherid.com/rid/E-8054-2019>

Участь чорносотенців у виборах до Волинського земства у 1914 р.

Анотація. Метою статті є дослідження особливостей участі волинських чорносотенців у виборах до земства на Волині. Автором проаналізовано комплекси тогочасної чорносотенної періодичної преси та видань, які видавалися опонентами союзників. У пресі детально висвітлено особливості проведення обрання гласних, керівників та членів земських повітових та губернської управ у досліджуваному регіоні. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні загальнонаукових методів дослідження (аналізу, синтезу й узагальнення) та спеціальних історичних (хронологічного та порівняльно-історичного), що у поєднанні з принципами історизму, об'єктивності та поліфакторності сприяли неупередженому висвітленню поставлених завдань. **Наукова новизна роботи** полягає у тому, що автор на основі матеріалів періодичної преси досліджуваного періоду з'ясував особливості проведення виборів до губернського та повітових земств на Волині напередодні Першої світової війни та проаналізував участь у них представників різних етнічних груп, станів та роль у них чорносотенців і представників Російської православної церкви. **Висновки.** На Правобережній Україні органи земського самоврядування розпочали повноцінну діяльність після указу імператора від 14 березня 1911 р. Тоді ж і відбулися вибори до повітових та губернського земств на Волині. Найвпливовішою політичною структурою регіону був Союз російського народу, якому вдалося здобути значний вплив на Волині та сформувати розгалужену організаційну мережу завдяки діяльності кліру Російської православної церкви та органів імперської влади. Незважаючи на це, чорносотенці на перших виборах до земств здобули перемогу лише у кількох повітах Волинської губернії. Використовуючи демагогічні гасла, союзники на сторінках своїх пресових органів критикували діяльність волинського земства та одночасно готували підґрунтя для реваншу на виборах 1914 р. Але, як засвідчив перебіг самої виборчої кампанії, незважаючи на поділ виборців за національними куріями та зміну політичних поглядів частини населення регіону, союзникам вдалося перемогти лише у тих повітах, де їхні впливи традиційно були потужними. У боротьбі проти своїх опонентів або тих, кого вони вважали опонентами, чорносотенці діяли у традиційній для них манері: на сторінках своїх пресових органів намагалися всіляко їх дискредитувати.

Ключові слова: чорносотенці, земство, Волинь, вибори, самоврядування, православне духовенство.

Постановка проблеми. Об'єктивне дослідження формування та основних напрямів діяльності земства дають змогу визначити їхню роль у суспільно-політичному та соціально-економічному житті Волині після початку діяльності у 1911 р., проаналізувати особливості проведення виборів гласних та членів повітових і губернської управ, з'ясувати роль у цьому представників різних етнічних груп регіону та дослідити вплив на проведення виборів чорносотенців, охарактеризувати стратегію й тактику їхньої передвиборчої кампанії.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Упродовж останніх років в українській історіографії з'явилася певна кількість наукових праць, в яких досліджено особливості діяльності земств на Правобережній Україні, однак особливості проведення виборів гласних земств та членів повітових і губернської управ на Волині досліджені недостатньо. Організаційно-правовий статус та соціальні функції земств Правобережної України проаналізовано у праці О. В. Огієнко (Огієнко : 2010). Проведення виборів до земств Правобережної України розглянув у своїй праці В. В. Антипенко (Антипенко : 2012). Попри наявність значного фактологічного матеріалу автором не досліджено ролі чорносотенців у цих процесах. У науковій статті І. М. Вановської детально проаналізовано ключові етапи запровадження земського самоврядування на Правобережній Україні та з'ясовано, який спротив цьому чинили консервативно-шовіністично налаштовані сановники імперії (Вановська : 2021).

Для об'єктивного дослідження особливостей проведення виборів до повітових та губерньського земств на Волині автором досліджено комплекси тогочасної волинської преси, в якій детально висвітлювався перебіг та механізм проведення виборів. Значний обсяг матеріалу про досліджувані події вміщено на сторінках «Наша Волинь», «Жизнь Волини», «Волинская земля» та «Почаевский листок». У названих вище виданнях надруковано величезну кількість матеріалів про підготовку до виборів, перебіг голосування в окремих повітах та його результати, про обрання гласних повітових і губерньського земств. У чорносотенній пресі опубліковано значну кількість статей, спрямованих на дискредитацію опонентів кандидатів від СРН. Та в багатьох публікаціях не наведено жодних вагомих аргументів.

Мета статті. У запропонованому дослідженні автор поставив за мету на основі матеріалів періодичної преси досліджуваного періоду з'ясувати участь чорносотенців у виборах до земств на Волині на початку ХХ ст., проаналізувати особливості передвиборчої боротьби та результати виборів.

Виклад основного матеріалу. З 1 травня 1904 р. на Правобережну Україну було поширено Положення про управління земським господарством від 2 квітня 1903 р. Це підсумувало полеміку, що тривала впродовж десятиліть щодо можливості введення земського самоврядування у національних окраїнах імперії [Огієнко, 2010 : 10]. Загалом питання про поширення земського самоврядування у Правобережній Україні реально постало лише на початку ХХ ст. Розробка проєкту про запровадження органів земського самоврядування у Західному краї, включаючи його погодження Державною Радою та Державною Думою, зайняли близько 2-х років та викликали гостру дискусію у російському політикумі [Антипенко, 2012 : 18].

Роботу над законопроектом про введення земств у Західному краї завершили у 1908 р. і внесли його на розгляд Державної думи. Законопроект розглядали до початку 1911 р., а після розгляду подали на затвердження до Державної ради, яка його відхилила [Вановська, 2021 : 17–18].

Консервативно-шовіністично налаштована частина членів Державної ради боялася надмірної демократизації земств. Ситуацію ускладнювали також і опоненти П. Столипіна, «які інтригами намагалися усунути його з посади». Відхилення законопроекту призвело до урядової кризи, а П. Столипін подав у відставку. Конфліктну ситуацію міг розв'язати лише імператор. Зважаючи на те, що П. Столипіна підтримували члени імператорської родини, «більшість урядовців і окремі члени Державної Ради», законопроект «прийнято окремим порядком» [Вановська, 2021 : 18-19].

Відповідно до Указу імператора від 14 березня 1911 р. Положення про губерньські та повітові земські установи 1890 р. зі значними змінами щодо проведення виборів земських гласних було поширено на Київську, Волинську та Подільську губернії. Процедура виборів мала проходити не за становими, а за національними куріями. На Правобережній Україні земські виборчі зібрання та з'їзди розділялися на два відділення – польське та російське. До першого зараховували лише поляків, а до другого – представників інших національностей [Огієнко, 2010 : 10]. Незабаром обрано склади повітових та губерньської управи волинського земства, а з серпня 1911 р. воно розпочало свою повноцінну діяльність.

Отже, як бачимо, впровадженню земського самоврядування у Правобережній Україні передувала значна дискусія, оскільки проти цього виступала значна частина консервативно-шовіністично налаштованих високопосадовців імперії. На відміну від інших губерній імперії вибори до земств відбувалися по двох куріях – російській та польській, що мало обмежити вплив поляків на виборчі процеси у регіоні.

Згідно із законом земство було зобов'язане турбуватися про благоустрій населених пунктів мало, обкладати населення повинностями, а зібрані кошти (до 3-х млн крб) щорічно витрачати на освіту, лікарні, дороги тощо. На Волині молоде земство відразу ж після початку діяльності зустріло серйозних опонентів у Союзі російського народу (СРН). На сторінках своїх пресових органів чорносотенці активно виступали проти земства. Так, в одній із статей архімандрит Віталій акцентував увагу на тому, що жителі регіону мали право «знати, скільки коштів збирало земство й на що їх витрачало» [Архим Віталій, 1911 : 33–33].

Чорносотенці, будучи незадоволеними результатами земських виборів на Волині у 1911 р. у властивому їм стилі активно критикували саму процедуру обрання, наголошуючи на «порушеннях». Зокрема, В. Стефанський з Новоград-Волинського повіту стверджував, що його, власника ста десятин землі, не внесли у списки виборців під час виборів до повітового земства. Натомість внесли багатьох німецьких колоністів, які отримали запрошення для участі у виборах. У результаті гласних-селян обрали «мало, але до десяти німців», а з сорока гласних повітового земства «лише близько десяти росіян» [Стефанський, 1911 : 30].

Автором статті – чорносотенцем – не було взято до уваги, що відповідно до законодавства право на участь у виборах гласних у цьому повіті мав власник 125 десятин

.....
[Вановська, 2021 : 19], а не 100 десятин. Загалом на Волині з 269 гласних повітових земств 128 були селянами, тобто від загального складу 47,6 % [Вановська, 2021 : 19].

Ще одним аргументом, який використовували союзники, було те, що «тривідсоткова норма стала в поперек дороги і апетитам земства й євреям. Адже при вступі до університетів діяло правило, відповідно до якого могли вступати лише 3 % євреїв від загальної кількості студентів, а земству не дозволялося запроваджувати податків на суму більше ніж 3 % вартості майна» [Трехпроцентная, 1911 : 30–31].

Союзники стверджували, що вибори до земства на Волині євреї та поляки використали як підготовчий етап до виборів депутатів Думи [Мужик, 1911 : 31].

7–8 серпня 1911 р. за участю волинського губернатора [Открытие, 1911 : 34] відбулися губернські земські збори, на яких обирали голову й членів губернської управи за участю 58 гласних від усіх повітів губернії: 11 селян, 15 поляків, 1 священник і понад 30 росіян (поміщиків), 12 представників повітових земських управ, повітові предводителі дворянства та 4 представники від органів влади. Аналізуючи їх перебіг, чорносотенна преса стверджувала, що росіяни «поховалися по кутках» через страх, що «поляки й жиди скажуть, що вони з мужиками й Віталієм». Головою губернської земської управи призначили Дверницького, а його заступником – поляка Добровольського [Подготовка, 1911 : 34].

Зазнавши поразки СРН здійняв галас мовляв: губернські земські збори завершилися «блискучою перемогою поляків і поразкою «народної справи» [Первое, 1911 : 34].

Незадоволення чорносотенців викликав той факт, що головуючий у губернських зборах прийняв рішення самостійно відповісти на привітальну телеграму генерал-губернатора, незважаючи на пропозиції зробити це колективно, а тим, хто заперечував, погрожував, що «позбавить слова чи виключить зі складу засідання» [В заседании, 1911 : 34–35].

Відповідно до пропозиції поміщиків-поляків обрали 3-х членів губернської земської управи, яким визначили заробітну плату: голові – 4 500 крб на рік, а членам управи – по 3 000 крб на рік, хоча селяни пропонували 2 тис. крб на рік. Проте більшість членів управи вважали, що за такі кошти «місті прожити неможливо» [Начали, 1911 : 35].

Під час відкриття земських зборів у Волинській губернії відбулася дискусія щодо доцільності надсилання привітальної телеграми прем'єр-міністру П. Столипіну. Поляки й частина їхніх прибічників були проти, але вони склали меншість, а чех Вондрак закликав колоністів-чехів з Острозького, Дубенського та Рівненського повітів не підтримувати селян вважаючи, що чехів потрібно віднести до іноземницької курії [Польская, 1911 : 36].

Під час обрання членів губернської земської управи відбулася жорстка дискусія. Унаслідок досягнутого компромісу її членами стали Москальов, Горлов і Добровольський [Расплата, 1911 : 36–37].

Оцінюючи результати обрання членів комісії губернського земства, союзники заявляли, що перемогли польські поміщики. Зокрема, до складу губернського по міських і земських справах присутствія обрали Мезенцева (повітовий предводитель дворянства у Житомирському повіті), землевпорядкувальну комісію очолили Ізносков і селянин Давидюк, членами училищної комісії обрали чеха Вондрака та Сवेशнікова. Головою губернського агрономічного товариства став Арндт, а його радником Гутовський. Членами ради у справах місцевого господарства обрали графа Нірода, Демидова, Андро та Мезенцева тощо. Таким чином, більшість посад отримали поляки та їхні прибічники, вважали союзники [По польскому, 1911 : 37].

Такі заяви позначилися на іміджі чорносотенців, оскільки ситуативна співпраця землевласників-росіян з польськими та представниками інших етнічних груп під час виборів до земства, особливо спрямована проти селян-союзників, трактувалася союзниками так: вони «злякалися демократизації земства» й об'єднали зусилля на боротьбу проти цього. Чорносотенці переконували, що «поляки залишалися вірними своїм ідеалам та історичним традиціям, а оптимальним варіантом вважали налагодження конструктивної співпраці з селянами під час «вирішення місцевих проблем» [Земский, 1911 : 29].

Після обрання Губернська земська управа визначила, що у період з 20 вересня до 15 листопада 1911 р. мало бути передано майно повітовим земствам. [Передача, 1911 : 31].

Перші чергові повітові земські збори у більшості повітів мали відбутися у першій половині жовтня 1911 р., лише в окремих повітах дату не визначили [Первые, 1911 : 31].

Незабаром комісії у складі членів повітових земських управ розпочали приймати та обліковувати майно, що належало земству. Так, комісія у складі члена Рівненської повітової управи О. Б. Шмуктовського і гласних С. М. Подобіда, Е. Ю. Куфаля та М. І. Заха у с. Деражно прийняли земську амбулаторію та пошту, Клевані та Дятковичах – фельдшерські дільниці й пошти, у м. Рівному та с. Городок – земські лікарні. Інша комісія розпочала огляд земських шляхів [В Ровенской, 1911 : 31–32].

Під час перших виборів до земства на Волині спостерігалися зловживання з боку окремих посадових осіб. Зокрема, проти Дверницького, секретаря Овруцької дворянської опіки,

порушили кримінальну справу за фальсифікації, а саме: призначення підставних опікунів, щоб вони мали можливість взяти участь у земських виборах [Подлоги, 1912 : 16].

Так, кримінальні справи за зловживання на попередніх посадах органами влади порушено проти окремих земських діячів. Про це регулярно писала чорносотенна преса.

Навесні 1914 р. відбувалися вибори гласних повітових та губерньського земств. Активну участь у них брали німецькі та чеські аграрні колоністи. Намагаючись узяти реванш за попередніх і передбачаючи серйозну протидію своїм намірам, чорносотенці вдалися до випробуваних демагогічних заяв: «Ми надіємося, що здоровий глузд підкаже чехам, як їм зустріти цих своїх наставників» нагадуючи, що на виборах 1911 р. їх «приєднали до курії іногородців і обирали разом з жидами» [К земским а, 1914 : 3].

Відповідно до розпорядження волинського губернатора з'їзди кандидатів у гласні земства від селянської курії по Острозькому повіту призначили на 31 травня 1914 р., Кременецькому, Житомирському та Луцькому повітах – на 1 червня. В інших повітах вони мали відбутися до 9 червня [К земским а, 1914 : 3].

У Житомирському повіті вибори уповноважених для обрання гласних земства не поляків, які володіли земельними наділами 10–20 дес. або іншим нерухомим майном у місті та повіті, оціненим від 750 до 1 500 крб, призначили на 2 червня. Уповноважених для обрання гласних, які володіли 20–100 дес. чи іншим нерухомим майном від 1 500 до 7 500 крб призначили на 4 червня 1914 р. [По Житомирскому, 1914 : 1].

3 червня 1914 р. у міському театрі Житомира відбулися збори земських виборців-«союзників», які засвідчили зацікавленість селян земською справою. Проте частину селян взагалі не допустили до участі у них. Діячі СРН запевняли, що «селяни малокультурні та неосвічені, на такому ж приблизно рівні стоять німці та чехи». Участь у названому зібранні не взяв жоден відомий земський діяч, а лише чорносотенці [Предвыборное, 1914 : 3].

Отже, недопущення багатьох місцевих селян на передвиборче зібрання, на якому з промовама виступили відомі члени організації, викликало незадоволення частини населення повіту.

Аналізуючи роботу волинського земства напередодні виборів, варто зазначити, що воно так і не змогло напрацювати «правильних поглядів на свої цілі та завдання», було «занадто молоде, тому й бачило свої завдання у господарській діяльності», обмежуючись задоволенням потреб лише однієї губернії. До того ж земство зустрічало різноманітні перепони, зокрема й з боку адміністративної влади, яка часто втручалася у його роботу [Житомир, 1914 : 1].

У зв'язку з цим виникла ідея створити сильну та впливову земську партію, представлену у Думі і Державній Раді. Але цьому активно протидіяли «представники реакційних кіл», які вбачали у земському самоврядуванні, впливовий осередок управління суспільством. Тому проти земств розпочався «організований похід реакціонерів, який завершився їх поразкою». Після зміцнення позицій земських діячів вони були зобов'язані підтримати «діячів міст» у Думі і Державній Раді шляхом «авторитетного втручання у вибори» [Житомир, 1914 : 2].

Тож, як свідчить аналіз перших трьох років діяльності волинського земства, воно насамперед займалося вирішенням господарських і культурно-освітніх потреб регіону. Негативним фактором, що позначався на його роботі, були перепони з боку адміністративної влади, котра часто втручалася у роботу земства. З іншого боку, більшість діячів земства не мали значного досвіду роботи, що призводило до помилок і прорахунків, чим і користувалися їхні опоненти.

Вибори уповноважених, які мали право обирати гласних повітового земства, у Дубенському повіті завершилися поразкою СРН. Більшість обраних уповноважених становили чехи. Так, чеські колоністи довели, що вони не мали «жодних симпатій до росіян, забувши, що з ними їм та їхнім дітям доведеться жити». Союзники ж вважали, що вони скористалися «непідготовленістю до цих виборів росіян». Аналогічна ситуація склалася й в Острозькому повіті. Чорносотенці вважали, що уряд був зобов'язаний відгородити вихованих на «євангельських принципах росіян» від вихованих «на хижих принципах боротьби за існування і права сильного вихованців заходу» [Участник, 1914 : 1].

На іншому передвиборчому засіданні в Острозі 19 червня 1914 р. досягнуто порозуміння між російськими поміщиками, селянами та чехами. Обрано 10 осіб, які володіли «повним цензом», та шістьох уповноважених, а саме: чотирьох селян, чеха та священника [Земские с, 1914 : 1].

1 червня 1914 р. «у народній чайні відбулися вибори уповноважених від селян у Луцькому повіті. З 32 виборщиків вчасно прибули лише 23, інші запізнилися і їх не допустили. Повітовий предводитель дворянства А. Г. Беляєв, відкриваючи збори, запропонував обрати головуючим відставного унтер-офіцера Лященка. Обрали 11 гласних і 5 кандидатів [Луцк, 1914 : 3], а 18 червня обрали гласних Луцького повітового земства у складі 17 осіб, у тому числі 10 осіб з попереднього складу [Земские в, 1914 : 1–2].

20 червня 1914 р. у Дубно відбулися вибори гласних повітового земства по непольській курії за участі 121 виборця з повним цензом та уповноважених від дрібних землевласників. Трьох виборщиків, а саме дійсного статського радника Інглезі, Калмакова та полковника у відставці Елліса, не допустили до участі у зв'язку з тим, що їхні довіреності на право голосувати «нібито не відповідали формальним вимогам, хоча бланки цих довіреностей, як і інших були видані земською управою». Напередодні на передвиборчих зборах укладено угоду між виборщиками, згідно з якою мали обрати 10 чехів гласними повітового земства [Земские а, 1914 : 2].

Як констатувала волинська преса, перед «спокусливим запахом земського пирога» не встояли навіть поважні сільські священники. З благословення «почаївських ватажків за сільським виборцем ось уже другий місяць ведеться правильно поставлене полювання» за допомогою «Почаевского листка». Особливу «старанність» діячі СРН виявили від час проведення 2 червня 1914 р. з'їзду для обрання кандидатів земських гласних від сільських товариств Старокостянтинівського повіту. За селянами-виборщиками безкоштовно вислали підводи, благословили, а потім відвели до приміщення однієї з місцевих церковнопарафіяльних шкіл де вони їли, пили та слухали, але «залишилися при своїй думці». Результати виборів не виправдали надій чорносотенців. Із 10 обраних уповноважених від селян лише 2 – союзники [Лукич, 1914 : 3].

Але під час виборів повітової земської управи у Старокостянтинівському повіті у 1914 р. 15 обраних гласних були членами СРН. З цього приводу в чорносотенній пресі писалося, що «цвіт російського дворянства, вірного споконвічним заповітам, знову повертається у рідні гнізда, щоб на народній ниві стати трудолюбивими працівниками на радість Державного Господаря землі Російської» [О Старокостянтиновских, 1914 : 2].

Отже, завдяки діяльності чорносотенного кліру перемогу у Старокостянтинівському повіті здобули союзники. Цьому передувала цілеспрямована агітаційна робота, проведення «пастирських» розмов із селянами. Факт перемоги на виборах повітового земства чорносотенцями подавався як зростання впливу організації, як підтримка їхньої ідеології.

У Рівненському та Новоград-Волинському повітах під час виборів земських гласних у 1914 р., хто мав повний ценз «однодесятників та одноп'ятчників» непольського походження, перемогли безпартійні, а «союзники» зазнали поразки; натомість в Ізяславському повіті перемогу здобули праві, очолювані Добриніним [Выборы, 1914 : 3].

Під час виборів гласних повітових земств чорносотенці перемогли в Ізяславі, Кременці, Острозі та частково Старокостянтиніві. З цього приводу у тогочасній пресі констатувалося, що у вищеназваних повітах СРН мав потужний вплив, тому безпартійні та «земська група» вже «давно на них махнули рукою». У Старокостянтиніві у чорносотенців не було вагомих підстав пишатися своєю перемогою. Адже від курії селяни гласними обрали представників кооперативів – запеклих опонентів «союзників», а від російської курії вони отримали лише декілька місць гласних. В інших повітах, зустрівши потужну «протидію ділового елементу», вони зазнали поразки. Безпартійні перемогли у Житомирському та Овруцькому повітах [Младо-Земец, 1914 : 3]. Гласним Ковельського повітового земства обрали Косача (батько Л. Українки – Я. Ц.) [Земская в, 1914 : 3].

Підсумовуючи результати виборів гласних повітових земств у Волинській губернії, тогочасна преса писала, що позиції «земської групи» та реакціонерів залишилися майже незмінними. Лише у Володимир-Волинському повіті більшість місць гласних земства вдалося захопити «союзникам» та особам з «темним минулим на чолі з п. Каркушевським» [М. З, 1914 : 3].

Напередодні обрання повітової земської управи один із лідерів «союзників» Ф. Каркушевський запланував стати її членом. З цього приводу він побився об заклад, що коли його не оберуть, то він буде призначений, а посаду голови мав обійняти хтось із діячів СРН. У місті розповсюджувалися чутки, що «правий кандидат дав єврею Б. 300 крб. за клопотання з його проведення у голови» [Земская а, 1914 : 3].

9 червня 1914 р. у Володимир-Волинську обрали гласних повітового земства від волостей. Напередодні священник Комаревич відслуживши молебень, рекомендував селянам обрати «вказаних Вам кандидатів». Звинувачення щодо втручання у вибори духовенства чорносотенці вважали недоречними. З цього приводу на сторінках чорносотенної преси стверджувалося, що воно захищало інтереси народу, а тому його участь у громадських рухах вважалася «цілком доречною». Щодо архімандрита Віталія, то ніхто окрім «жменьки єврейських борзописців», нічого поганого не міг про нього сказати, а «Почаевский листок» ніс «світло у темну товщу народу» [Комаревич, 1914 : 3–4].

Щодо Ф. Каркушевського, проти якого виступали опоненти чорносотенців, стверджувалося, що це «прямолінійна людина», яка «нажила ворогів через різку прямоту свого характеру й небажання рахуватися ні з ким, коли потрібно відстоювати правду». Наприкінці

інформувалося, що «Киевская мысль» і «Волынь» будуть притягнуті до відповідальності за «наклеп» на Ф. Каркушевського [Комаревич, 1914 : 3–4].

Незважаючи на проведення виборів у липні 1914 р., Волинське губернське по земських та міських справах присутствіє скасувало вибори гласних повітового земства у Дубенському та Овруцькому повітах [Земская с, 1914 : 3].

Отже, чорносотенці завдяки агітаційній роботі православного кліру під час виборів повітового земства перемогли у Володимир-Волинському повіті. Вибори тут супроводжувалися низкою конфліктів, ініціаторами яких були союзники, котрі намагалися будь-якою ціною взяти під свій контроль роботу волинського земства. Скасування результатів виборів гласних у Дубенському та Овруцькому повітах напередодні Першої світової війни негативно позначилося на роботі земства.

Так, проведення виборів гласних земства на Волині у 1914 р. показало, що чорносотенці, незважаючи на підтримку з боку органів влади та православного духовенства, не досягли поставлених цілей. У більшості повітів перемогли їхні опоненти. Враховуючи ситуацію, що склалася у регіоні, проведення виборів по кількох куріях створювало умови для перемоги проросійських діячів, але активна позиція чеських і німецьких аграрних колоністів та представників інших етнічних груп нівелювали ці впливи. Під час проведення агітації чорносотенці намагалися дискредитувати своїх опонентів.

Джерела та література:

Антипенко, В. В. (2012). Вибори до земських установ Правобережної України як фактор суспільних відносин. *Грані*. 9. 18–21.

Архим Виталий. (1911). Земский отдел. *Почаевский листок № 31–32. 27 августа. 33–34.*

Вановська (2021) Вановська І. М. Основні етапи запровадження на Правобережній Україні земського самоврядування. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : історичні науки*. 1. 14–21. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/1.3>

В засіданні (1911) В засіданні вольно говорить полякам и полякющим, а русский не смеет – засмеют. *Почаевский листок. № 31–32. 27 августа. 1911. 34–35.*

В Ровенской (1911) В Ровенской Земской Управе. *Почаевский листок. № 37–38. 11 октября. 1911. 31–32.*

Выборы (1914) Выборы земских гласных. *Наша Волынь. № 164. 25 июня. 3.*

Житомир (1913) Житомир, 11 декабря 1913 года. *Наша Волынь. № 112. 13 декабря. 1–2.*

Земская а (1914) Земская жизнь. Владимир-Волынский. «Кампания». *Наша Волынь № 174. 5-го июля. 3.*

Земская б (1914) Земская жизнь. Ковель. Выборы. *Наша Волынь. № 165. 26 июня. 3.*

Земская с (1914) Земская жизнь. Отмена земских выборов. *Наша Волынь. № 185. 16-го июля. 3.*

Земские а (1914) Земские выборы. Дубно. *Волынская земля. № 123. 27 июня. 2.*

Земские б (1914) Земские выборы. Луцк. *Волынская земля. № 123. 27 июня. С. 1–2.*

Земские с (1914) *Земские выборы. Острог. Волынская земля. № 123. 27 июня. 1914. 1.*

Земский (1911) Земский отдел. *Почаевский листок. № 37-38. 11 октября. 1911. 29.*

К земским а (1914) К земским выборам на Волыни. *Волынская земля. № 89. 14 мая. 1914. 3.*

К земским б (1914) К земским выборам. *Волынская земля. № 94. 22 мая. 1914. 1.*

Комаревич (1914) Комаревич Е. И. Отповедь старо-земцам. *Жизнь Волыни № 167. 3 июля. 3–4.*

Лукич (1914) Лукич Дядя. Староконстантинов. К Земским выборам. *Наша Волынь. № 146. 5 июня. 3.*

Луцк (1914) Луцк. Выборы гласных-крестьян. *Наша Волынь. № 146. 5 июня. 3.*

М. З. (1914) М. З. Земская жизнь. «Земская группа». *Наша Волынь. № 173. 4-го июля. 3.*

Младо-Земец (1914) Младо-Земец. Земская жизнь. На земские темы. *Наша Волынь. № 165. 26 июня. 3.*

Мужик (1911) Мужик Волынский. Догадливые земцы. *Почаевский листок. №37–38. 11 октября. 31.*

Начали (1911) Начали добираться до сладкого земского пирога. *Почаевский листок. № 31–32. 27 августа 1911. 35.*

Огієнко (2010) Огієнко О. В. Земства Правобережної України: організаційно-правовий статус та соціальні функції (1904–1917 рр.). *Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01. «Історія України». 19 с.*

О Староконстантиновских (1914) О Староконстантиновских выборах. *Волынская земля. № 123. 27 июня. 2.*

Открытие (1911) Открытие земского собрания. *Почаевский листок. № 31–32. 27 августа. 34.*

Первое (1911) Первое чрезвычайное губернское земское собрание Волынской губернии. *Почаевский листок. № 31–32. 27 августа. 34.*

- Первая (1911) Первая очередная земская собрания. *Почаевский листок*. № 37–38. 11 октября. 31.
- Передача (1911) Передача имущества уездным земским управам. *Почаевский листок*. № 37–38. 11 октября. 31.
- Предвыборное (1914) Предвыборное собрание «однопятников». *Наша Волянь*. № 144. 5 июня. 3.
- Подготовка (1911) Подготовка к выборам поляков и полякующих русских. *Почаевский листок*. № 31–32. 27 августа. 34.
- Подлоги (1912) Подлоги при земских выборах. *Почаевский листок*. № 58–59. 3 августа. 16.
- По Житомирскому (1914) По Житомирскому уезду. *Волинская земля*. № 94. 22 мая. 1.
- Польская (1911) Польская отрыжка. *Почаевский листок*. № 31–32. 27 августа. 36.
- По польскому (1911) По польскому списку. *Почаевский листок*. 27 августа. № 31–32. 37.
- Расплата (1911) Расплата с поляками по векселям. *Почаевский листок*. 27 августа. № 31–32. 1911. 36–37.
- Стефанский (1911) Стефанский В. Злоупотребление на земских выборах. *Почаевский листок*. № 37–38. 11 октября. 30.
- Трехпроцентная (1911) Трехпроцентная норма. *Почаевский листок*. № 37–38. 11 октября. 30–31.
- Участник (1914) Участник. Земские выборы. Долг правительства оградить права русского населения. *Волинская земля*. № 114. 15 июня. 1.

Yaroslav P. Tsetsyk

National University of Water and Environmental Engineering
PhD. (History), Associate Professor (Ukraine)

Participation of Black Hundreds in the Elections to Volyn Zemstvo in 1914

The aim of the article is to study the peculiarities of the participation of the Volyn Black Hundreds in the elections to the Zemstvo in Volyn. The author analyzes the complexes of the then Black Hundred periodicals and publications published by opponents of the Allies. The press covers in detail the peculiarities of the election of vowels, leaders, and members of the zemstvo county and provincial administrations in the study region. The research methodology is based on the use of general scientific research methods (analysis, synthesis, and generalization) and special historical (chronological and comparative-historical), which in combination with the principles of historicism, objectivity and multifactoriality contributed to unbiased coverage of tasks. The scientific novelty of the work is that the author on the basis of periodicals of the period under study clarified the peculiarities of elections to provincial and county zemstvos in Volhynia on the eve of World War I and analyzed the participation of representatives of different ethnic groups, classes, and their role. representatives of the Russian Orthodox Church. Conclusions. In Right-Bank Ukraine, the zemstvo self-government bodies began full-fledged activity after the emperor's decree of March 14, 1911. At the same time, elections were held to the county and provincial zemstvos in Volhyn. The most influential political structure in the region was the Union of the Russian People, which managed to gain significant influence in Volhyn and form an extensive organizational network through the activities of the clergy of the Russian Orthodox Church and imperial authorities. Despite this, the Black Hundreds won the first zemstvo elections in only a few counties in the Volyn province. Using demagogic slogans, the Allies criticized the Volyn Zemstvo in the press and at the same time prepared the ground for revenge in the 1914 election. only in those counties where their influences have traditionally been strong. In opposition to their opponents or those they considered opponents, the Black Hundreds tried to discredit them in the traditional manner on the pages of their press bodies.

Key words: Black Hundreds, zemstvo, Volyn, elections, self-government, Orthodox clergy.

References:

- Antypenko, V.V.** (2012) Antypenko V. V. Vybory do zemskykh ustanov Pravoberezhnoi Ukrainy yak faktor suspilnykh vidnosyn [Elections to zemstvo institutions of the Right Bank of Ukraine as a factor of public relations]. *Hrani*. 9. 18–21. [in Ukrainian].
- Arkhyim Vytalyi.** (1911) Arkhyim Vytalyi. Zemskiy otdel. [Zemsky department] *Pochaevskiy lystok* № 31–32. 27 avhusta. 33–34. [in Russian].
- Vanovska, I.M.** (2021) Vanovska I. M. Osnovni etapy zaprovadzhennia na Pravoberezhnii Ukraini zemskoho samovriaduvannia [The main stages of the introduction of zemstvo self-government on the Right Bank of Ukraine] *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii : istorychni nauky*. 1. 14–21. [in Ukrainian]. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/1.3>

- V zasedanyy** (1911) V zasedanyy volno hovoryt poliakam y poliakiushchym, a russkyi ne smei – zasmeiut [At the meeting, Poles and Poles are free to speak, and Russian does not dare – they will laugh] *Pochaevskiy lystok*. № 31–32. 27 avhusta. 1911. 34–35. [in Russian].
- V Rovenskoï** (1911) V Rovenskoï Zemskoï Uprave [In the Rivne Zemsky Administration] *Pochaevskiy lystok*. № 37–38. 11 oktiabria. 1911. 31–32. [in Russian].
- Vyiboryi** (1914) Vyiboryi zemskih glasnyih [Elections of Zemstvo vowels] *Nasha Volyin*. № 164. 25 iyunya. 3. [in Russian].
- Zhitomir** (1913) Zhitomir, 11 dekabrya 1913 goda [Zhytomyr, December 11, 1913] *Nasha Volyin*. № 112. 13 dekabrya. 1–2. [in Russian].
- Zemskaya a** (1914) Zemskaya zhizn. Vladimir-Volyinskiy. «Kampaniya» [Earthly life. Vladimir-Volynsky. «Campaign»] *Nasha Volyin* № 174. 5-go iyulya. 3. [in Russian].
- Zemskaya b** (1914) Zemskaya zhizn. Kovel. Vyiboryi [Earthly life. Kovel. Elections] *Nasha Volyin*. № 165. 26 iyunya. 3. [in Russian].
- Zemskaya c** (1914) Zemskaya zhizn. Otmena zemskih vyborov [Earthly life. Cancellation of zemstvo elections] *Nasha Volyin*. № 185. 16-go iyulya. 3. [in Russian].
- Zemskie a** (1914) Zemskie vyiboryi. Dubno. [Zemsky elections. Dubno] *Volyinskaya zemlya* № 123. 27 iyunya. 2. [in Russian].
- Zemskie b** (1914) Zemskie vyiboryi. Lutsk. [Zemsky elections. Lutsk] *Volyinskaya zemlya* № 123. 27 iyunya. S. 1–2. [in Russian].
- Zemskie c** (1914) Zemskie vyiboryi. Ostrog. [Zemsky elections. Ostrog] *Volyinskaya zemlya* № 123. 27 iyunya. 1914. 1. [in Russian].
- Zemskiy** (1911) Zemskiy otdel [Zemsky department] *Pochaevskiy lystok*. № 37–38. 11 oktyabrya. 1911. 29. [in Russian].
- K zemskim a** (1914) K zemskim vyiboram na Volyini [To the Zemstvo elections in Volyn] *Volyinskaya zemlya*. № 89. 14 maya. 1914. 3. [in Russian].
- K zemskim b** (1914) K zemskim vyiboram [To the Zemstvo elections] *Volyinskaya zemlya*. № 94. 22 maya. 1914. 1. [in Russian].
- Komarevich** (1914) Komarevich E. I. Otpoved staro-zemtsam [The answer to the old Zemstvos] *Zhizn Volyini* № 167. 3 iyulya. 3–4. [in Russian].
- Lukich** (1914) Lukich Dyadya. Starokonstantinov. K Zemskim vyiboram [Starokonstantinov. To the Zemsky elections] *Nasha Volyin*. № 146. 5 iyunya. 3. [in Russian].
- Lutsk** (1914) Lutsk. Vyiboryi glasnyih-krestyan [Lutsk. Elections of peasant vowels] *Nasha Volyin*. № 146. 5 iyunya. 3. [in Russian].
- M. Z.** (1914) M. Z. Zemskaya zhizn. «Zemskaya gruppa» [Earthly life. «Zemskaya group»] *Nasha Volyin*. № 173. 4-go iyulya. 3. [in Russian].
- Mlado-Zemets** (1914) Mlado-Zemets. Zemskaya zhizn. Na zemskie temy [Earthly life. On zemstvo topics] *Nasha Volyin*. № 165. 26 iyunya. 3. [in Russian].
- Muzhik** (1911) Muzhik Volyinskiy. Dogadlivyie zemtsyi [Guessing countrymen] *Pochaevskiy lystok*. № 37–38. 11 oktyabrya. 31. [in Russian].
- Nachali** (1911) Nachali dobiratsya do sladkogo zemskago piroga [They began to get to the sweet Zemstvo pie] *Pochaevskiy lystok*. № 31–32. 27 avgusta 1911. 35. [in Russian].
- Ogienko, O.V.** (2010) Ogienko O. V. *Zemstva Pravoberezhnoyi Ukrayini: organizatsiyno-pravoviy status ta sotsialni funktsiyi (1904–1917 rr.)* [Zemstvos of the Right Bank of Ukraine: organizational and legal status and social functions (1904–1917)] Avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kandidata istorichnih nauk za spetsialnistyu 07.00.01. «Istoriya Ukrayini». 19 s. [in Ukrainian].
- O Starokostyantynovskih** (1914) O Starokostyantynovskih vyiborah [About Starokostyantynovsky elections] *Volyinskaya zemlya*. № 123. 27 iyunya. 2. [in Russian].
- Otkryitie** (1911) Otkryitie zemskago sobraniya [Opening of the Zemstvo Assembly] *Pochaevskiy lystok*. № 31–32. 27 avgusta. 34. [in Russian].
- Pervoe** (1911) Pervoe chrezvyichaynoe gubernskoe zemskoe sobranie Volyinskoy gubernii [The first extraordinary provincial zemstvo assembly of the Volyn province] *Pochaevskiy lystok*. № 31–32. 27 avgusta. 34. [in Russian].
- Pervyya** (1911) Pervyya ocherednyia zemskiya sobraniya [The first regular zemstvo meetings] *Pochaevskiy lystok*. № 37–38. 11 oktyabrya. 31. [in Russian].
- Peredacha** (1911) Peredacha imuschestv uezdnyim zemskim upravam [Transfer of property to county zemstvos] *Pochaevskiy lystok*. № 37–38. 11 oktyabrya. 31. [in Russian].
- Predvyibornoe** (1914) Predvyibornoe sobranie «odnopyatnikov» [Pre-election meeting of «fellow countrymen»] *Nasha Volyin*. № 144. 5 iyunya. 3. [in Russian].
- Podgotovka** (1911) Podgotovka k vyiboram polyakov i polyakuyuschih russkikh [Preparation for the elections of Poles and Polish Poles] *Pochaevskiy lystok*. № 31–32. 27 avgusta. 34. [in Russian].
- Podlogi** (1912) Podlogi pri zemskih vyiborah [Forgery in the zemstvo elections] *Pochaevskiy lystok*. № 58-59. 3 avgusta. 16. [in Russian].

- .....
- Po Zhitomirskomu** (1914) Po Zhitomirskomu uezdu [In the Zhytomyr district] *Volyinskaya zemlya*. № 94. 22 maya. 1. [in Russian].
- Polskaya** (1911) Polskaya otryzhka [Polish belching] *Pochaevskiy listok*. № 31–32. 27 avgusta. 36. [in Russian].
- Po polskomu** (1911) Po polskomu spisku [According to the Polish list] *Pochaevskiy listok*. 27 avgusta. № 31–32. 37. [in Russian].
- Rasplata** (1911) Rasplata s polyakami po vekselyam [Payment with Poles on bills] *Pochaevskiy listok*. 27 avgusta. № 31–32. 1911. 36–37. [in Russian].
- Stefanskiy, V** (1911) Stefanskiy V. Zloupotreblenie na zemskih vyiborah [Abuse in zemstvo elections] *Pochaevskiy listok*. № 37–38. 11 oktyabrya. 30. [in Russian].
- Trehprotsentnaya** (1911) Trehprotsentnaya norma [Three percent rate] *Pochaevskiy listok*. № 37–38. 11 oktyabrya. 30–31. [in Russian].
- Uchastnik** (1914) Uchastnik. Zemskie vyiboryi. Dolg pravitelstva ogradit prava russkogo naseleniya [Zemsky elections. It is the government's duty to protect the rights of the Russian population] *Volyinskaya zemlya*. № 114. 15 iyunya. 1. [in Russian].

Статтю надіслано до редколегії 12.04.2022 р.
Статтю рекомендовано до друку 23.05.2022 р.